

The Oxford Encyclopedia
of the
Reformation

HANS J. HILLERBRAND
EDITOR IN CHIEF

Volume 1

New York Oxford
OXFORD UNIVERSITY PRESS
1996

معرفی دانش نامه

«نهضت اصلاح دینی» آکسفورد

The Oxford Encyclopedia of the Reformation

بهرز حدادی

به جرئت می‌توان «نهضت اصلاح دینی»^۱ را در قرن شانزدهم میلادی، در مغرب زمین، مهم‌ترین تحول در سراسر تاریخ مسیحیت دانست که هم جهان مسیحیت را به شدت دگرگون کرد و هم حیات دینی، سیاسی و اجتماعی اروپا و فراتر از آن را بسیار تحت تأثیر خود قرار داد. با نگاهی کوتاه و گذرا به تاریخ اروپا نشان می‌دهد که کلیسا، به ویژه در مسند پاپی، در طول بیش از ده قرن نقش بسیار مهمی در روند تحولات دینی و سیاسی آن داشته است، تا جایی که گاه این موضوع تا سر حد عزل و توییح امپراتور نیز می‌رسید و در یک کلام، کلیسا در رأس هرم قدرت سیاسی و مرجعیت دینی قرار داشت. ولی سوء استفاده از قدرت و ثروت روزافزون کلیسا و آلوده شدن اصحاب آن به مفاسد مالی و اخلاقی و رواج مسایل خرافی، وجهه و منزلت کلیسا را به عنوان نیروی مقتدر و برتر معنوی و سیاسی در هم شکست و فریاد اصلاح‌طلبی که از اعماق دل و جان مسیحیان

ستم کشیده برخاسته بود، در سراسر اروپا طنین افکن شد، طرفه آن که منادیان و پیش‌کسوتان این مبارزه نیز از درون همان کلیساها سر بر آوردند.

موج اصلاح‌طلبی دینی در غرب در قرن شانزدهم پدیده‌ای بی سابقه و فاقد پشتوانه نبود؛ زیرا کلیسای قرون وسطا نیز شاهد جریان‌های اصلاح‌طلبانه‌ای به رهبری شخصیت‌هایی چون فرانسیس قدیس، پیترو والدو، جان هاوس و جان ویکلیف بود و در همان سده شانزدهم نیز اراسموس روتردامی، محقق برجسته اومانیست، یکی از پرچمداران جدی جریان اصلاح‌طلبی کاتولیکی بود که بر مبارزه با سوء استفاده‌های اخلاقی و رواج خرافات تاکید می‌ورزید. اما به طور رسمی، اولین جرقه‌های نهضت اصلاح دینی در جهان غرب به دست مارتین لوتر - که خود نیز کشیش بود - و به هنگامی رخ داد که او در سال ۱۵۱۷ میلادی مواد اصلاحی ۹۵ گانه خود را بر در کلیسای ویتنبرگ نصب کرد. محور انتقادات لوتر در این مواد، مبارزه با سوء استفاده‌های کلیسا، همچون فروش آمرزش‌نامه‌ها و نیز فساد روحانیون و کشیشان بود؛^۱ اما با گذشت زمان، بر ابعاد و اهداف نهضت و موضوعات نیازمند به اصلاح افزوده شد.

با وجود آن که نکته‌ها و پیشنهادهای لوتر در اعلامیه معروف خود برای جلب نظر اهالی محل بود، لیکن محتوای آن در سراسر آلمان و فراتر از آن جنجالی به پا کرد و طولی نکشید که بحث و جدل بر سرمطالب آن، در سراسر آلمان بالا گرفت. عده‌ای با محتوای اعلامیه موافق و عده‌ای نیز مخالف بودند، ولی منازعه آن چنان جدی بود که لوتر مجبور شد برای دفاع از نظرات خود، به کتاب مقدس متوسل شود.

به طور کلی، لوتر معتقد بود که آنچه او را از سایر اصلاحگران پیشین متمایز

۱. پاره‌ای از مواد اصلاحی چنین است:

«پاپ فقط این اختیار را دارد که مجازاتی را که خودش وضع کرده بخشد. در مسایل مربوط به تصفیه و تزکیه و بخشش از گناه، عموماً اختیارات پاپ مانند اختیاراتی است که یک نفر کشیش در حوزه قدرت و مأموریت خود و هر شایانی درحوزه روحانیت خود داراست. کسانی که می‌گویند روح از آتش تصفیه زمانی خلاص می‌شود که پول در صندوق ریخته شود، فکر انسانی را تعلیم می‌دهند. کسانی که باور می‌کنند که به وسیله نامه‌های براءت و بخشایش، به نجات خودشان مطمئن می‌گردند تا ابد با معلمینشان محکوم خواهند بود. مسیحیان باید بدانند که آن کسی که به مردمان فقیر دستگیری و اعانت می‌کند یا فرض می‌دهد، به مراتب ثواب بیشتری می‌کند تا خریدن نامه براءت و بخشایش. مردم می‌پرسند که اگر پاپ این اختیار و توانایی را دارد پس چرا از راه مقدس‌ترین احسان‌ها و ضرورت، ارواح را از قید شکنجه و آزار و آتش تصفیه خانه خلاص نمی‌کند؟ چرا پاپ... که از ثروتمندترین ثروتمندان جهان است، از ثروت‌های خود برای ساختمان کلیسای سن پتر استفاده نمی‌کند؟ چرا نامه‌هایی را که مدتی پیش صادر کرده، از درجه اعتبار ساقط کرده است؟ در صورتی که نامه‌های مذکور همه از حیث اثر و خاصیت باید یکسان باشند.» (جان الدر، تاریخ اصلاحات کلیسا، تهران، انتشارات نور جهان، ۱۳۲۶، ص ۹۸).

می‌سازد، آن است که آنها صرفاً به مبارزه با مفسد و سوء استفاده‌های کلیسا پرداختند، اما او به جای مبارزه با معلول، به مبارزه با علت یعنی ریشه‌های اعتقادی و الهیاتی این معضل، همچون آموزه رستگاری و آموزه فیض می‌پردازد.

به هر حال روند تحولات و نیاز به انجام اصلاحات آن چنان ضروری، جدی و شتابان بود که حتی اگر لوتر نیز بدان اقدام نمی‌کرد، کسان دیگری این بار را به دوش می‌کشیدند. اما کلیسا به جای تلاش در جهت جبران مافات و چاره‌جویی و حلّ مشکل، به مبارزه با اصلاح‌طلبان و محکوم ساختن آنها پرداخت. در اینجا تذکر این مطلب نیز خالی از فایده نیست که اصطلاح «نهضت اصلاح دینی» یا Reformation، که موضوع کتابی است که در پی معرفی آنیم، به معانی مختلفی به کار می‌رود. این اصطلاح در مفهوم عام خود شامل چهار جنبش لوتریسم^۱ کالوینیسم^۲ یا کلیسای اصلاح شده، اصلاح‌گرایی افراطی^۳ یا آناباپتیسم، و ضد اصلاح‌گرایی^۴ یا اصلاح‌گرایی کاتولیکی می‌شود، اما گاهی تنها در سه معنای نخست به کار می‌رود و نهضت اصلاح‌گرایی کاتولیکی را در شمار آن نمی‌آورند. همچنین در بسیاری از آثار تحقیقی، این اصطلاح برای اشاره به دو جریان نخستین یعنی لوتریسم و کالوینیسم به کار می‌رود.

دانش‌نامه نهضت اصلاح دینی اثر ارجمندی است که با همت و تلاش بیش از چهارصد تن از متخصصان و پژوهشگران این دوره طی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۶ فراهم آمده و انتشارات دانشگاه آکسفورد، در سال ۱۹۹۶، در آمریکا آن را منتشر کرده است. این مجموعه تحقیقی در چهار مجلد بزرگ و حدود دو هزار صفحه، در برگیرنده هزار و دو بیست مقاله و دارای حدوداً دو میلیون کلمه است.

ویراستاران آن عموماً آمریکایی‌اند، اما محققانی از سایر کشورها مانند انگلستان، نروژ، مجارستان، هلند، دانمارک، ایتالیا، فنلاند، لهستان و استرالیا در تهیه آن سهم بوده‌اند.

ترتیب مدخل‌ها بر اساس حروف الفباست. در تدوین مقالات سعی شده است حجم مدخل‌ها با یکدیگر متناسب باشد. از باب نمونه می‌توان از دو مدخل Calvinism و Anglicanism نام برد.

1. Lutheranism

2. Calvinism

3. Radical Reformation

4. Counter - Reformation

پدیدآورندگان این اثر، آن گونه که در مقدمه این دانش نامه ذکر کرده اند، کوشیده اند تا به گونه ای متصفانه، به بررسی حوادث و رخداد‌های این نهضت در قرن شانزدهم و نیز معرفی شخصیت‌های ذی نفوذ آن پردازند؛ بدین جهت، تلاش شده است که با توجه به بینش‌ها و نگرش‌های تازه‌ای که در قرن بیستم در تجزیه و تحلیل این نهضت مطرح شده - که متفاوت از تجزیه و تحلیل‌های پیشین است - و با در نظر گرفتن تعریفی جامع و فراگیر از این نهضت، کلیه پدیده‌ها و تحولات دینی و نیز تحولات اجتماعی مرتبط با آن را بررسی کنند. از این رو، دامنه پژوهش را نه به نهضت اصلاح‌گرایی پروتستانی منحصر کرده‌اند و نه به حدود جغرافیایی آلمان، و در نتیجه به جریان اصلاح‌گرایی به معنای عام آن در محدوده وسیع جغرافیایی آلمان، سوئیس، انگلستان و ایتالیا توجه کرده‌اند.

در پایان این دانش نامه، ضمیمه‌های سودمندی به ترتیب ذیل ذکر شده است:
- نقشه‌های جغرافیایی در ارتباط با مهم‌ترین تحولات این نهضت و تحولات وابسته به آن؛

- فهرست اسامی نویسندگان، همراه با معرفی اجمالی و عناوین مقالات آنان؛
- تقسیم بندی موضوعی کلیه مدخل‌ها در ده مقوله کلی: حوادث تاریخی، گروه‌ها و جنبش‌های دینی، نهادهای کلیسایی، اعتقادنامه‌ها و متون، الهیات، تاریخ اجتماعی، دین مردمی، بیوگرافی‌ها، مطالعات در باب نهضت اصلاح دینی؛ برای مثال خواننده می‌تواند با نگاهی به بخش دوم این ضمیمه، از عناوین تمامی مقالات مربوط به حوادث تاریخی این دوره و با نگاهی به بخش نهم از کلیه عناوین مقالات مربوط به معرفی افراد و شخصیت‌ها آگاهی یابد.

از دیگر نکات قابل توجه در این دانش نامه، کتاب‌شناسی‌های مذکور در پایان تمامی مقالات است. نویسنده هر مقاله، در پایان آن، خواننده را با مشخصات کامل کتاب شناختی منابع مربوط به آن مدخل آشنا می‌کند، و جالب این که در بسیاری از مقالات، این منابع به دو بخش تقسیم شده‌اند: منابع اولیه (Primary Sources) و منابع ثانویه (Secondary Sources).

در پایان این نوشته، برای آگاهی خوانندگان از محتوای این دانش نامه به معرفی اجمالی پاره‌ای از مدخل‌های آن می‌پردازیم:

هنر^۱: دیدگاه‌های نهضت اصلاح دینی درباره هنر، هنر در دوره اولیه این نهضت، دیدگاه کلیسای کاتولیک در این باره.

کتاب مقدس^۲: حاوی چهار مقاله مفصل در بررسی تفسیر و هرمنوتیک کتاب مقدس و تحولاتی که در قرن شانزدهم در این زمینه پدید آمد، چاپ‌ها و ترجمه‌های جدید کتاب مقدس در این دوره و اهمیت دینی اجتماعی آن در نهضت اصلاح دینی و سرانجام مروری بر شروح و تفاسیر کتاب مقدس در این دوره.

مارتین بوکر^۳: عالم الهیات و سازمان دهنده کلیسا، بیشتر در شمال آلمان.

هاینریش بولینگر^۴: عالم الهیات و اصلاح طلب سوئیسی.

جان کالوین^۵: عالم الهیات و اصلاح طلب فرانسوی در آلمان که آیین کالوینی منسوب به اوست.

دانشگاه کمبریج^۶: این دانشگاه در مقایسه با سایر مراکز آموزش عالی در انگلستان، همچون دانشگاه آکسفورد و لندن، سهم زیادی در نهضت اصلاح دینی داشت.

کاپیتالسم^۷: به عقیده بسیاری از محققان، از جمله کارل مارکس، کاپیتالسم امروزین در قرن شانزدهم پایه جهان گذارد. در این مقاله به بررسی این موضوع پرداخته می‌شود.

نهضت اصلاح‌گرایی کاتولیکی^۸: در این مدخل به بررسی تحولاتی پرداخته می‌شود که سرانجام کلیسای کاتولیکی روم پس از گذشت زمانی طولانی بدان تن داد.

مسیح‌شناسی^۹: بررسی شخصیت حضرت مسیح به ویژه جنبه بشری و الوهی آن حضرت و معرفی منابع فراوانی در این باب.

کلیسا^{۱۰}: کلیسا به معانی مختلفی به کار می‌رود که عبارت‌اند از: الف) جامعه مسیحیان - همانند کلمه امت در فرهنگ اسلامی؛ ب) ساختمانی که آیین‌های عبادی مسیحیت در آن انجام می‌شود؛ ج) تشکیلاتی که زندگی و فعالیت‌های جامعه مسیحی را تنظیم می‌کند.^{۱۱} در این مقاله مسبوط، مسائل بسیاری چون ماهیت کلیسا و مرجعیت دینی، نشانه‌های کلیسا، اجرای صحیح آیین‌های مقدس، تفسیر صحیح کتاب مقدس، نقش

1. ART

2. BIBIE

3. BUCER , MARTIN

4. BULINGER , HEINRICH (1504 - 1575)\

5. CALVIN , JOHN

6. CAMBRIDGE , UNIVERSITG OF

7. CAPITALISM

8. CAPITALISM

9. CHRISTOLOGY

10. CHURCH

سنت، رابطه کلیسا و دولت و سلسله مراتب کلیسایی بررسی شده است. کیش^۱: عمده‌ترین هدف نهضت اصلاح دینی، تعریف جایگاه کشیش و مبارزه با مفاسد کشیشان بود.

مرگ^۲: نهضت اصلاح دینی، حیات دینی و آداب مذهبی رایج در اواخر قرون وسطا را به شدت متحول کرد و نگرش مسیحیت نسبت به مرگ را تحت تأثیر قرار داد.

تعلیم و تربیت^۳: بررسی تأثیر متقابل تعلیم و تربیت با نهضت اصلاح دینی و نیز تحقیق درباره وضعیت تعلیم و تربیت در اواخر قرون وسطا، جایگاه تعلیم و تربیت نزد اصلاحگران، بررسی وضعیت تعلیم و تربیت در اسپانیا، ایتالیا، فرانسه و...

عشای ربانی^۴: هیچ یک از موضوعات مهم مورد بحث در دوره نهضت اصلاح دینی، حتی موضوع نجات به واسطه ایمان^۵، نتوانست از گرمی بحث درباره ماهیت نان و شراب در آیین عشای ربانی (و تبدیل آن به جسم و خون مسیح) بکاهد یا همپایه آن شود. در این مدخل به تفصیل به بررسی جوانب این موضوع پرداخته می‌شود.

ایمان^۶: با توجه به اهمیت و جایگاه ایمان در مسیحیت، اصلاحگران کوشیدند تا با توجه به کتاب مقدس، ایمان رامعنی کنند و لذا معنای رسمی و سنتی آن را دگرگون کردند؛ و این موضوعی بود که مخالفان کاتولیک آنها هرگز آن را نپذیرفتند.

تبرئه^۷: این اندیشه یکی از اندیشه‌های کلیدی بود که در نهضت اصلاح دینی بسیار بدان توجه شد. در این مقاله به تفصیل درباره موضوع به خصوص از دیدگاه لوتر، اصلاحگران افراطی، اصلاحگران کاتولیک و نیز شورای ترانت (۱۳ ژانویه ۱۵۴۶) و سایر موضوعات مرتبط با آن بحث شده است.

یهود^۸: در این مقاله به بررسی وضعیت یهودیان در آستانه نهضت اصلاح دینی پرداخته شده است که در آن عصر به دو گروه بزرگ تقسیم شده بودند: یهودیان اسپانیایی زبان^۹ و یهودیان اشکنازی آلمانی زبان که بیشتر در شمال اروپا ساکن بودند. همچنین موضوع اخراج یهودیان از اسپانیا در سال ۱۴۹۲ و شبیه آن در مقیاسی کوچک‌تر، در میان اشکنازی‌ها که ناشی از تعقیب و آزار آنها در امپراتوری روم مقدس در دهه‌های آخر قرن پانزدهم بود.

1. CLEARGY

2. DEATH

3. EDUCATION

4. EUCHARIST

5. justification by faith

6. FAITH

7. justification

8. JEWS

9. Sephardim

شریعت^۱: این مدخل در برگرفته سه مقاله در توصیف نقش و کارکرد شریعت و تحول آن در قرن شانزدهم است و مطالبی چون برداشت الهیاتی از شریعت، حقوق رومی، قوانین حاکم بر کلیسا و تأملات اصلاحگران درباره شریعت را مورد بحث قرار داده است.

زبان لاتینی^۲: در سراسر قرون وسطا، زبان رسمی مراکز علمی و دانشگاهی و کلیساها، زبان لاتینی بود. همچنین آیین مهم عشای ربانی نیز به همین زبان برپا می‌شد و نسخه رسمی کتاب مقدس یا ترجمه وولگات نیز به این زبان بود.

مارتین لوتر^۳: مصلح دینی آلمان و بنیانگذار نهضت پروتستان؛ در این مقاله ادوار مختلف زندگی لوتر مورد بررسی قرار گرفته است.

ازدواج^۴: هر چند در نهضت اصلاح دینی، تعریف متعارف و رایج ازدواج تغییر نکرد، اما اصلاح ازدواج بدون تردید یکی از ابتکارات بنیادی و بسیار مشهور بود. اصلاحگران با نفی مفاهیم پذیرفته شده کاتولیکی درباره ترک ازدواج و برتر بودن زندگی مجردانه به لحاظ معنوی، برداشت جدیدی از ازدواج را مطرح کردند. در این مقاله به تفصیل درباره این موضوع بحث شده است.

موسیقی^۵: در میان هنرهای مختلف، هنر موسیقی نزد بیشتر اصلاحگران جایگاه ویژه‌ای داشت و با توجه به کارکردهای آن در آیین‌های عبادی، هدف نقد، تأیید و اصلاح قرار گرفت. در این مقاله به مطالب یاد شده پرداخته شده است.

عرفان^۶: بررسی گونه‌های مختلف عرفان و رازورزی که در پایان دوره قرون وسطا پدید آمده بود.

همچنین مدخل‌هایی چون: خانواده^۷، اعیاد مذهبی در مسیحیت^۸، تقدیر ازلی^۹، پروتستانتیسم^{۱۰}، برزخ^{۱۱}، اصلاح‌گرایی افراطی، آیین‌های مقدس^{۱۲}، حکمت مدرسی^{۱۳} و زنان^{۱۴}.

1. LAW

4. MARRIGE

7. family

10. Protestantism

13. Scholasticism

2. LATIN LANGUAGE

5. Music

8. festivals

11. Purgatory

14. Women

3. LUTHER , MARTIN

6. Mysticism

9. Predestiation

12. Sacraments

در تهیه این مقاله، علاوه بر مقدمه دانش‌نامه، از این منابع نیز استفاده شده است:

1. *The New Encyclopedia Britannica*, Vol. 9.
2. L. Reese, William (ed): *Dictionary of Philosophy and Religion*, New Jersey, Humanties Press International, Inc.
۳. الدر، جان: تاریخ اصلاحات کلیسا، تهران، انتشارات نور جهان، ۱۳۲۶ / ۱۹۴۷.
۴. دورانت، ویل: تاریخ تمدن، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۸، ج ۶.
۵. میشل، توماس: کلام مسیحی، ترجمه حسین توفیقی، قم مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، چاپ اول، ۱۳۷۷.